

تحلیل مقایسه ای ویژگی های تشکل های کشاورزان در ایران
A comparative analysis of the characteristics of farmers'
organizations in Iran

شاپور ظریفیان

دانشیار دانشکده کشاورزی دانشگاه تبریز

خلاصه

مشارکت کشاورزان در قالب تشکل های غیردولتی نقش مهمی در موفقیت برنامه های توسعه کشاورزی و روستائی ایفا می نماید. بر همین اساس، سازمان های بین المللی و نظام های کشاورزی کشورها از رهیافت سازمان کشاورزان و ارائه خدمات حمایتی، تسهیلاتی، فنی و ترویجی به تشکل ها از اواسط قرن بیستم حمایت نموده اند. بی شک موفقیت این رهیافت در گرو تطابق ساختار و عملکرد تشکل ها با نیاز، توان و خواست کشاورزان است. هدف تحقیق شناسائی ویژگی های مورد توافق کشاورزان و مقایسه ویژگی های تشکل های موجود با آن بود. در این تحقیق توصیفی - تحلیلی با نظر سنجی از ۲۵۰ کشاورز در ۵۰ تعاونی روستائی و کشاورزی ۱۰ استان منتخب، از طریق مقایسه میانگین نظرات و توافق سنجی، ۳۶ ویژگی سازمان های کشاورزان مورد توافق شناسائی شدند. مقایسه ویژگی های مورد توافق با اساسنامه، شرح وظایف و عملکرد تشکل های موجود نشان داد اکثر تشکل های موجود به صورت دستوری و از بالا، بدون توجه به خواست و احساس نیاز کشاورزان، بدون اطلاع کشاورزان از اهداف و نقش و مسئولیت در تشکل، ایجاد شده اند و لذا اثرات قابل توجهی در جلب مشارکت مردم برای موفقیت برنامه های توسعه کشاورزی برخوردار نمی باشد.

واژه های کلیدی: ایران، تشکل های غیر دولتی، سازمان کشاورزان، مشارکت.

Abstract

Farmers participation by NGOs play an important role in the success of agricultural and rural development plans. Accordingly, from mid-twentieth century, international organizations and governments provide services, facilities, technical support to the Farmer Organization(FO) approach. The research aim was identify the characteristics of farmer organizations from the perspective of farmers and compare them with existing agricultural organizations. in this descriptive- analytic research by survey of 250 farmer in 50 rural and agricultural cooperative of 10 province, 36 characteristics of farmers' organizations identified and comparison with existing agricultural organizations showed: many of them are formed as a command, Without regard to the needs of farmers, without farmers aware of the goals and tasks. So they haven't significant effect on people's participation and the success of agricultural development programs.

Key Words: Farmer Organization(FO), Iran, NGO, participation.

مقدمه

امروزه بحث واگذاری امور مردم به خودشان در قالب "رهیافتهای مشارکت" و کاهش تصدی گری دولت تحت عنوان "خصوصی سازی"، دو تحول مهم در نظام مدیریت دولتی است و سازمانهای بین المللی نیز با کمکهای فنی و مالی خود کشورهای علاقمند به بکارگیری این دو تکنولوژی اجتماعی را مساعدت می نمایند.

بخش کشاورزی کشورمان با توجه به جمعیت بالای روستائیان و وسعت اراضی و پراکنده بودن آنها از یک طرف و کمبود نیروهای متخصص دولتی و امکانات و تجهیزات مورد نیاز برای ارائه خدمات فنی و آموزشی به کشاورزان، از طرف دیگر از بستر مناسبی برای بکارگیری ایندو رهیافت برخوردار است. در این راستا برای نیل به توسعه همه جانبه در کنار فعالیت نظامهای ترویج دولتی با توجه به ویژگیهای مدل توسعه خوداتکا و درونزا (زمانی پور، ۱۳۷۶) و برای دخالت دادن مردم بطور فعال در امور مربوط به خودشان و احساس مسئولیت در برابر برنامه های توسعه اجرا شده توسط دولت، به یک ساختار سازمان یافته مردمی نیاز است تا به عنوان بازوی کمکی دولت در امر سازندگی و توسعه عمل کند.

یکی از راهکارهای اساسی برای وقوع این نوع از مشارکت سازمان یافته، استفاده از رهیافتهای مشارکتی و حضور کشاورزان در تشکلهای غیردولتی است تا ضمن بر عهده گرفتن فعالیتهای توسعه مربوط به جامعه خود و مشارکت به معنای واقعی در تمام مراحل برنامه ریزی، اجرا، نظارت و ارزشیابی طرحهای توسعه کشاورزی و روستایی بتوانند در قالب تشکلهای غیردولتی از امکان ارائه خدمات بهتر توسط نظام ترویج دولتی و خصوصی بهره مند شوند. کشاورزان با برخورداری از شخصیت حقوقی می توانند در مقابل سیاستهای اتخاذ شده توسط سیاست گذاران، در مواردی که حقوق آنان نادیده گرفته شده یا انتظار و پیشنهادی دارند، به نحو احسن اظهار نظر کرده و انتظار داشته باشند که دولت به این نظرات توجه نموده و حقوق آنان را رعایت نمایند.

سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد نیز در اکثر کشورهای در حال توسعه برای مشارکت بیشتر کشاورزان در طرحهای توسعه کشاورزی و روستایی و دخالت دادن آنها در سیاستهای توسعه مربوط به خودشان با توجه به نیازها و امکاناتشان، به ترویج تشکیل این تشکلهای

غیردولتی در میان کشاورزان و جلب حمایت مسئولان کشورها از این تشکلهای پرداخته است (F.A.O. 1994).

این در حالی است که کشاورزان کشورمان به علت نداشتن تشکل سازمانی تاکنون نتوانسته‌اند ارتباط مناسب دوطرفه با نظام ترویج دولتی برقرار کرده و نظرات خود را منعکس کنند. از دهه ۷۰، مسئولان و سیاست‌گذاران برنامه‌های توسعه کشاورزی و روستائی متوجه نقش و جایگاه این تشکلهای در موفقیت طرحهای توسعه روستائی و کشاورزی شده‌اند و به بکارگیری رهیافتهای مبتنی بر مشارکت واقعی مردم تمایل پیدا کرده‌اند. (بی نام، ۱۳۸۰)

در همین رابطه هیات دولت نیز با آگاهی از اهمیت تشکلهای غیردولتی در توسعه جامعه مدنی و توسعه فرهنگی و اجتماعی، قانون تاسیس سازمانهای غیردولتی را تصویب و شورای عالی امور اداری طی بخشنامه شماره ۱۴/۵۴۵ در اسفندماه سال ۱۳۷۸، قانون تاسیس این سازمانها را جهت اجرا به واحدهای ذی‌ربط ابلاغ نموده است.

بی شک این تشکلهای در قالب سازمانها و انجمنهای کشاورزان در برنامه‌های توسعه کشاورزی می‌توانند نقش فعالی را در ارتباط دوسویه با نظامهای ترویج دولتی و خصوصی ایفا نمایند و نیروهای مردم روستائی را برای اجرای بهتر طرحهای توسعه و نظارت بر آنها بسیج نمایند. در راهبردهای توسعه جای خالی اینگونه "تشکلهای غیردولتی کشاورزان" بشدت احساس می‌گردد.

سازمان کشاورزان در واقع نوعی از تشکلهای غیردولتی رسمی می‌باشند که اعضای آن را کشاورزان داوطلب تشکیل می‌دهند. این تشکلهای در واقع نوعی از نهادهای محلی و مدنی به شمار می‌روند که مردم با سازمان یافتن در آنها بطور داوطلبانه جهت رسیدن به اهداف خاصی مشارکت نموده و مسئولیتهایی را می‌پذیرند. سازمان کشاورزان یک سازمان غیردولتی رسمی عضوپذیر است که مجموعه اعضا، عالی‌ترین مرجع حاکمه آن را تشکیل می‌دهند. معمولاً دارای یک هیات مدیره یا ارگان مشابه هستند که اعضای آن توسط اعضای سازمان انتخاب می‌شوند و در مقابل آنان پاسخگو هستند (مرکز بین المللی حقوق مدنی، ۱۹۹۸).

سیاستهای تمرکززدایی قدرت، تشویق نظام اجتماعی کثرت‌گرا، مشارکت مردم در تصمیم‌گیریهای اجتماعی، اهداف مناسب با شرایط و نیازهای جامعه مبتنی بر توسعه مداری از عوامل موثر در تشکیل نهادهای محلی غیردولتی هستند (A.P.O. 1999).

خوداتکایی و خودگردانی، نوآوری، توسعه - مداری و پیشقدمی، اهداف سازگار با نیاز جامعه و اهداف قابل دسترس، ارائه خدمات به اعضا، ساختار مردم‌سالار، از ویژگیهای این سازمانهای مردمی غیردولتی است (همان منبع، صالح نسب، ۱۳۷۲).

این سازمانها می‌توانند منافع اقتصادی حاصل از فعالیتهای آنها را برای استمرار و حفظ موجودیت سازمان مجدداً سرمایه‌گذاری کنند تا منافع حاصله در درون سازمان باقی‌مانده و اعضا از آن بهره‌مند شوند. این سازمانها دولت را از بخشی از بارهایی که بر دوش دارد از قبیل: فراهم ساختن مراقبتهای بهداشتی، آموزش و پرورش، خدمات ترویجی و فرهنگی فارغ می‌کند. لذا هدف و فعالیتهای آنها در جهت خدمت به عامه مردم است (Chamala and Shingi, 1997).

در کشورهای: ویتنام، تایلند، جمهوری کره، تایوان، پاکستان و... نهادهای محلی در قالب انجمن‌های کشاورزان در تغییر ساختار کشاورزی جهت افزایش درآمد روستائیان، حفظ محیط زیست و منابع طبیعی و ارتقاء استانداردهای زندگی مردم مشارکت فعال دارند (A.P.O., 1999).

در پژوهشی که در کشور پاکستان در رابطه با انتقال برخی از وظایف دولت در زمینه استفاده از تاسیسات آبیاری به کشاورزان در قالب مشارکت مردمی و ارائه خدمات ترویجی به آنان از طریق تشکلهای غیردولتی صورت گرفت، مشخص شد که هزینه اجرای طرح کاهش یافته و کشاورزان احساس مسئولیت بیشتری در نگهداری و استفاده صحیح از تاسیسات از خود نشان داده‌اند (Hassan et al, 1999).

خوداتکایی و خودگردانی، نوآوری، توسعه - مداری و پیشقدمی، اهداف سازگار با نیاز جامعه و اهداف قابل دسترس، ارائه خدمات به اعضا، ساختار مردم‌سالار، از ویژگیهای این سازمانهای مردمی غیردولتی است (A.P.O. 1999، صالح نسب، ۱۳۷۲).

در قانون اساسی کشورمان نیز به واگذاری بخشی از وظایف دولت به تشکلهای مردم در قالب تعاونی‌ها و بخش خصوصی (اصل چهل و چهار) مورد توجه قرار گرفته است. مطالعات جامعه‌شناسی روستایی ایران حاکی از آن است که تشکلهای بومی و سنتی مردمی در مناطق روستایی در جهت حل مشکلات محلی از گذشته‌های دور در قالب گروههای کاری بنه، هراسه، گاویار، آبیاری و... پدیده آمده بودند که بر اساس قوانین و عرف محل، همیاری مردم برای بهبود شرایط روستا و کشاورزی ساماندهی می‌شد که متأسفانه بسیاری از این تشکلهای مردمی سنتی در حال حاضر از میان رفته یا تضعیف شده‌اند (صفی‌نژاد، ۱۳۶۸). در حالی که در هم‌اندیشی (سمپوزیوم) سازمانهای غیردولتی (۱۹۹۱) در بانکوک این سازمانها بعنوان آسان‌ساز (کاتالیزور) و راهگشای توسعه معرفی شدند. هدف این پژوهش، شناخت ویژگیهای ساختاری و عملکردی تشکلهای کشاورزان از نظر کشاورزان و مقایسه ویژگی‌ها با ساختار و عملکرد تشکل‌های موجود کشاورزی می‌باشد.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی و نظرسنجی است. از جنبه هدف، از نوع کاربردی است که مسئولان را در جهت مقایسه ویژگی‌های تشکل‌های موجود با ویژگی‌های مورد توافق کشاورزان و انجام اصلاحات لازم کمک می‌نماید.

جامعه آماری تحقیق اعضای هیات مدیره حدود ۱۰۰۰ تعاونی تولید و کشاورزی کشور بودند که از تجربه مدیریت این تشکلهای نیز برخوردار بوده و در نتیجه از مسائل و مشکلات اجرائی، قانونی و اداری فعالیت آنها در سطح کشور آگاهی داشتند. با استفاده از فرمول کوکران حداقل حجم نمونه با توجه به متغیرهای جامعه آماری ۵۰ تعاونی بدست آمد که ۲۵۰ نفر، اعضای هیات مدیره آنها را تشکیل می‌دادند. تعداد ۵۰ تعاونی در ۱۰ استان کشور با استفاده از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند که نسبت به تکمیل پرسشنامه تحقیق بصورت مصاحبه اقدام گردید. برای انتخاب استانهای نمونه از

تقسیم‌بندی جغرافیائی وزارت جهاد کشاورزی در تعیین استانهای همجوار استفاده شد . جدول

(۱)

جدول (۱) لیست استانهای همجوار در وزارت جهاد کشاورزی

استان نمونه	نام استانها	شماره منطقه
گلستان	گیلان . مازندران . گلستان	یک
تهران و سمنان	تهران . قزوین . قم . سمنان	دو
خراسان	کرمان . یزد . خراسان . سیستان و بلوچستان	سه
آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی و غربی . اردبیل . زنجان	چهار
همدان	کردستان . همدان . لرستان . کرمانشاه	پنج
مرکزی	اصفهان . چهارمحال و بختیاری . مرکزی	شش
فارس و هرمزگان	بوشهر . فارس . هرمزگان و جیرفت	هفت
خوزستان	خوزستان . ایلام . کهگیلویه و بویراحمد	هشت

ابزار اندازه گیری، پرسشنامه محقق ساخته با ۸ سوال مربوط به ویژگی های شخصی کشاورزان و ۴۱ سوال بسته پاسخ در قالب طیف پنج گزینه ای لیکرت در رابطه با ویژگی های ساختاری و عملکردی تشکل های کشاورزان در کشورهای مختلف مستخرج از مطالعات کتابخانه ای و مصاحبه با متخصصان ترویج کشاورزی کشور بود. کشاورزان میزان موافقت خود را با ویژگی های مطرح شده اعلام نموده و پس از حذف نظرات تحت تاثیر ویژگی های فردی (از طریق معنی دار شدن تفاوت بین نظرات و متغیرهای فردی)، ویژگی های مورد توافق استخراج و بر حسب ضریب تغییرات رتبه بندی شدند.

روائی صوری ابزار اندازه گیری توسط کمیته تحقیق و متخصصان موضوعی تأیید گردید و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۵) حاکی از قابل قبول بودن اعتبار و پایائی آن برای تحقیق بود. در قسمت آمار توصیفی از آماره‌های: جدول فراوانی، درصد، واریانس، میانگین و در قسمت استنباطی برای آزمون تفاوت میانگین نظرات پاسخگویان با توجه به نوع متغیرها و مقیاس اندازه گیری آنها از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون-مان - ویتنی و آزمون تحلیل واریانس یک عاملی کروسکال - والیس استفاده شد. همچنین از ضریب همبستگی اسپیرمن با توجه به مقیاس متغیرها در آزمون همبستگی ویژگیهای شخصیتی پاسخگویان و ویژگیهای تشکل ها استفاده شد.

نتایج

اطلاعات حاصله از جامعه کشاورزان نشان داد: حداقل و حداکثر سن پاسخگویان به ترتیب ۲۰ و ۸۲ سال بود. بیشترین فراوانی در رده سنی ۴۱ تا ۵۰ سال (۵ / ۳۳ درصد) قرار داشت و حاکی از داشتن تجربه و آگاهی کافی از وضعیت کشاورزی منطقه و توانائی پاسخگوئی به سوالات تحقیق بود. میانگین سن پاسخگویان در حد ۴۴ سال بود. میانگین سابقه کشاورزی کشاورزان شرکت کننده در تحقیق در حد ۲۶ سال بود و این ویژگی نیز حاکی از داشتن تجربه کاری و آشنائی با مسائل و مشکلات کشاورزی در منطقه بود. ۳۳ درصد کشاورزان از سابقه‌ای در حد ۵ تا ۱۵ سال برخوردار بودند. سطح سواد ۳۵ درصد کشاورزان در حد ابتدائی و ۱۲ درصد در حد دانشگاهی بود. میانگین سابقه عضویت در تعاونی ۶ سال بود که حاکی از صلاحیت آنان برای پاسخگوئی به سئالات پرسشنامه تحقیق بود.

بررسی جدول ۲ نشان داد که کشاورزان درمورد پنج ویژگی تشکل های کشاورزان در ایران اختلاف نظر داشته و این اختلاف نظرات تحت تاثیر بیش از یک متغیر شخصیتی در سطوح اطمینان یک و پنج درصد معنی دار شده بود. این ویژگیهای مورد اختلاف بین کشاورزان عبارت بودند از: هیات مدیره انتصابی از طرف دولت، حضور نماینده دولتی در هیات مدیره

با حق رای، ارتباط با تشکیلات مشابه خارجی، تامین تسهیلات بانکی برای اعضا و تقسیم سود فعالیتهای اقتصادی بین اعضا.

این ویژگیها با معنی دار شدن تاثیرپذیری نظرات از متغیرهای مستقل، حذف شدند. هرچند که ویژگی چون تامین تسهیلات بانکی از پیامدهای مثبت و قابل اتکای تشکلهای کشاورزان در سایر کشورهاست و از آنجائی که متغیرهای سواد و سابقه کشاورزی و میزان مالکیت باغ از متغیرهای تاثیرگذار بوده اند. شاید عدم امکان استفاده از تسهیلات برای کشاورزان بی سواد، با سابقه کم کشاورزی و مالکیت محدود اراضی زراعی و باغی که در نزد مسئولین بانکی از ریسک بالائی در بازگشت وام بانکی برخوردارند باعث گردیده این اختلاف نظر معنی دار شود. در نهایت ۳۵ ویژگی مورد توافق کشاورزان بر اساس ضریب تغییرات رتبه بندی شدند. (جدول ۳)

جدول (۲) توافق سنجی ویژگی های فردی کشاورزان و ویژگیهای تشکل های کشاورزان

متغیر	ویژگیها						
	سن	سواد	سابقه کشاورزی	عضویت تعاونی	زمین آبی	زمین دیم	باغ
مستقل بودن در تصمیم گیریها							۰
عضویت داوطلبانه کشاورزان (اعضاء)							۰
هیات مدیره انتخابی توسط اعضا							۰
هیات مدیره انتصابی توسط دولت		*	*				۲
حضور نماینده ترویج دولتی در ترکیب هیات مدیره	*						۱
حضور نماینده ترویج دولتی در هیات مدیره با حق رای	**		*				۲
حضور نماینده ترویج دولتی در هیات مدیره بدون حق رای		*					۱
دریافت حق عضویت از اعضا							۰
دریافت کمکهای مالی از دولت							۰
دریافت کمکهای مالی از سازمانهای بین المللی							۰
دریافت کمکهای تجهیزاتی از سازمانهای بین المللی							۰

۰							دریافت کمکهای کارشناسی از سازمانهای بین المللی
۰							ایجاد تشکیلات مستقل فقط در روستاها
۰							ایجاد تشکیلات مستقل استانی
۰							ایجاد تشکیلات کشوری
۰							تمرکز فعالیتها بصورت تک محصولی
۱					*		تمرکز فعالیتها بصورت چندمحصولی
۰							نظارت دولت بر عملکرد سازمان
۰							برخورداري زنان و مردان از حق مشارکت مساوی

معنی دار در سطح یک درصد **

معنی دار در سطح ۵ درصد *

ادامه جدول (۲) توافق سنجی ویژگی های فردی کشاورزان و ویژگیهای تشکل های کشاورزان

متغیر	ویژگیها						
	جنس	سواد	سابقه کشاورزی	عضویت تعاونی، زمین آبی	زمین دیم	باغ	جمعیت دارها
معرفی نماینده درسیاستگذارهای کشاورزی منطقه					*		۱
معرفی نماینده درسیاستگذارهای کشاورزی ملی							۰
معرفی نماینده درسیاستگذارهای تحقیقات کشاورزی منطقه							۰
معرفی نماینده درسیاستگذارهای تحقیقات کشاورزی ملی							۰
دریافت خدمات ترویجی از بخش ترویج دولتی							۰
اجرای طرحهای های نیازسنجی جهت برنامه های ترویجی دولتی							۰
تامین نهاده های مورد نیاز کشاورزان عضو							۱*
تامین ماشین آلات کشاورزی مورد نیاز اعضا							۰
بازخورد نتایج کاربرد طرحهای تحقیقاتی به مراکز پژوهشی							۰
بازخورد نتایج کاربرد طرحهای ترویجی به مسئولان ذی ربط							۰

۱					**	تقسیم وظایف بین اعضا
۱		*				داوطلبانه بودن همکاری اعضا در فعالیتهای سازمان
۱					**	انجام فعالیتهای اطلاع رسانی کشاورزی و بازاریابی
۱		*				انجام فعالیتهای اقتصادی سودآور برای اعضا
۲		**			*	تقسیم سود فعالیتهای اقتصادی بین اعضا
۰						هزینه کردن سود فعالیتهای اقتصادی در توسعه سازمان
۱				*		شرکت در فعالیتهای سیاسی و انتخابات
۰						گرایش سیاسی و تاثیرپذیری از آن در فعالیتهای
۰						معرفی کاندیدا جهت عضویت در مجالس قانونگذاری
۰						معرفی کاندیدا جهت عضویت در شوراهای محلی
۰						برگزاری همایشهای داخلی با حضور سایر تشکلهای

معنی دار در سطح یک درصد **

معنی دار در سطح ۵ درصد *

جدول (۳) رتبه، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات ویژگیهای تشکل های کشاورزان

C.V	انحراف	میانگین	رتبه	ویژگیهای سازمان کشاورزان
۰/۱۲۴	۰/۵۷	۴/۵۹	۱	هیات مدیره انتخابی توسط اعضا
۰/۱۳۴	۰/۶۲	۴/۶۲	۲	تامین ماشین آلات کشاورزی
۰/۱۳۵	۰/۶۰	۴/۴۵	۳	معرفی نماینده برای سیاستگذاریهای تحقیقات کشاورزی منطقه
۰/۱۴۱	۰/۶۵	۴/۶۰	۴	تامین نهادههای مورد نیاز کشاورزان
۰/۱۴۱	۰/۶۳	۴/۴۶	۵	انجام فعالیتهای اطلاع رسانی کشاورزی
۰/۱۴۳	۰/۶۴	۴/۴۶	۶	معرفی نماینده برای سیاستگذاریهای کشاورزی منطقه
۰/۱۶۲	۰/۷۴	۴/۵۸	۷	انجام فعالیتهای اقتصادی
۰/۱۶۲	۰/۷۱	۴/۳۷	۸	معرفی نماینده برای سیاستگذاریهای تحقیقات کشاورزی ملی
۰/۱۶۳	۰/۷۴	۴/۵۳	۹	دریافت کمکهای مالی از دولت
۰/۱۶۷	۰/۶۹	۴/۱۴	۱۰	بازخورد نتایج کاربرد طرحهای ترویجی به مسئولان ذی ربط
۰/۱۶۸	۰/۷۴	۴/۴۱	۱۱	معرفی نماینده برای سیاستگذاریهای کشاورزی ملی
۰/۱۷۱	۰/۷۲	۴/۲۱	۱۲	اجرای طرحهای های نیازسنجی
۰/۱۷۳	۰/۷۲	۴/۱۶	۱۳	بازخورد نتایج کاربرد طرحهای تحقیقاتی به مراکز پژوهشی

۰/۱۷۶	۰/۷۵	۴/۲۷	۱۴	برگزاری همایشهای داخلی با حضور سایر تشکلهای
۰/۱۷۹	۰/۷۶	۴/۲۵	۱۵	عضویت داوطلبانه کشاورزان
۰/۱۹۵	۰/۸۴	۴/۳۱	۱۶	تمرکز فعالیتها بر چند محصول منطقه
۰/۱۹۵	۰/۸۳	۴/۲۶	۱۷	دریافت خدمات ترویجی از دولت
۰/۱۹۶	۰/۸۴	۴/۲۸	۱۸	تقسیم وظایف بین اعضا
۰/۱۹۸	۰/۸۳	۴/۲۰	۱۹	داوطلبانه بودن همکاری اعضا
۰/۲۰۸	۰/۹۰	۴/۳۳	۲۰	دریافت کمکهای تجهیزاتی از سازمانهای بینالمللی
۰/۲۰۸	۰/۸۵	۴/۰۸	۲۱	نظارت دولت بر عملکرد سازمان
۰/۲۱۰	۰/۹۱	۴/۳۳	۲۲	دریافت کمکهای مالی از سازمانهای بینالمللی
۰/۲۲۱	۰/۹۵	۴/۳۰	۲۳	دریافت کمکهای کارشناسی از سازمانهای بینالمللی
۰/۲۳۷	۰/۹۸	۴/۱۳	۲۴	معرفی کاندیدا جهت عضویت در شوراهای محلی
۰/۲۴۱	۰/۹۹	۴/۱۱	۲۵	هزینه کردن سود در توسعه سازمان
۰/۲۶۱	۱/۰۶	۴/۰۵	۲۶	داشتن تشکیلات کشوری
۰/۲۶۲	۱/۰۶	۴/۰۴	۲۷	معرفی کاندیدا جهت عضویت در مجالس قانون گذاری
۰/۲۹۱	۱/۱۶	۳/۹۸	۲۸	دریافت حق عضویت از اعضا
۰/۳۰۳	۱/۱۶	۳/۸۳	۲۹	حق مشارکت مساوی زنان و مردان عضو
۰/۳۳۲	۱/۱۹	۳/۵۸	۳۰	داشتن تشکیلات استانی
۰/۳۶۷	۱/۳۴	۳/۶۵	۳۱	مستقل بودن در تصمیم گیریها
۰/۴۱۵	۱/۳۵	۳/۲۵	۳۲	شرکت در فعالیتهای سیاسی
۰/۴۳۲	۱/۳۴	۳/۱۰	۳۳	حضور نماینده ترویج در هیات مدیره بدون رای
۰/۴۴۸	۱/۲۹	۲/۸۸	۳۴	داشتن فقط تشکیلات روستائی
۰/۴۵۰	۱/۳۶	۳/۰۲	۳۵	گرایش سیاسی
۰/۵۴۲	۱/۱۷	۲/۱۶	۳۶	تمرکز فعالیتها روی یک محصول

با توجه به جدول، ویژگی های: هیات مدیره انتخابی توسط اعضا، تامین ماشین آلات کشاورزی، معرفی نماینده برای سیاستگذاریهای تحقیقات کشاورزی منطقه، تامین نهادهای مورد نیاز کشاورزان و انجام فعالیتهای اطلاع رسانی کشاورزی در رتبه اول توافق کشاورزان در مورد ویژگی تشکل های کشاورزان در ایران بود. در ۷۵ درصد از ویژگیها کشاورزان نظر موافق خود را در حد زیاد اعلام کرده بودند. در حالی که

ویژگی های: شرکت در فعالیتهای سیاسی، حضور نماینده ترویج در هیات مدیره، داشتن تشکیلات فقط روستائی، گرایشات سیاسی و تمرکز فعالیتها روی یک محصول در رتبه های آخر اولویت بندی ویژگی ها قرار گرفتند. با توجه به وضعیت چند کشتی در جامعه روستائی و تبعات فعالیتهای سیاسی جهت دار این اظهارات دور از ذهن نیست.

بحث و نتیجه گیری

از دهه ۷۰ تاکنون با توجه به توجه دولت به تفویض اختیار به تشکل های مردمی غیر دولتی در برنامه های توسعه کلان کشور، شاهد رشد کمی اینگونه تشکل ها بیشتر بصورت فرمایشی و از بالا به پایین در بخش های مختلف از جمله کشاورزی هستیم و با وجود گذشت نزدیک به بیست سال آثار قابل توجهی از مشارکت خود جوش و فعال کردن روستائی و کشاورز در تشکل ها و انتقال مسئولیت به آنها و کاهش وظایف دولت مشاهده نمی شود و شاید این بخش نوظهور نیز بتدریج به سایر مشکلات بخش کشاورزی افزوده خواهد شد. تلقی کردن انواع تعاونی ها در گروه تشکل های غیر دولتی کشاورزی در حالی که دستورالعمل ایجاد، ساختار و وظایف از طریق وزارت تعاون یا جهاد کشاورزی ابلاغ شده و ارائه تسهیلات و خدمات منوط به عضویت کشاورزان در این تشکل ها می باشد با ویژگی عضویت داوطلبانه و خود جوش بودن سازماندهی این تشکل ها مغایرت دارد. بطوریکه امروزه عضویت افراد در تعاونی ها صورتی بوده و هر کشاورز شخصا اراضی خود را مدیریت می کند و تعاونی ها در اشاعه فناوری های نوین در سطح وسیع موفق عمل نکرده اند.

خانه کشاورز یکی دیگر از تشکل های باسابقه در کشور می باشد که به خواست و تشخیص موسس با اهداف سیاسی تشکیل شد و کشاورزان به صرف سابقه کاری ایشان با تشویق مسئولین منطقه در آن عضو شده اند بدون اینکه در جریان اهداف و عملکرد تشکل باشند. طی این مدت گزارش رسمی از عملکرد و فعالیت این تشکل منتشر نشده و حتی تحقیق در

زمینه فعالیت آن با محدودیت مواجه است. اکثر مدیران عامل و اعضای هیات مدیره انتصابی می باشند که کشاورزان با این ویژگی مخالفت نمودند.

تشکل های آب بران، یکی دیگر از تشکل هائی است که از طرف سازمان های آب منطقه ای برای انتقال مسئولیت نگهداری کانال های انتقال سد ها و نظارت بر آنها بصورت دستوری ابلاغ گردیده و با عدم استقبال کشاورزان مواجه شده است، زیرا کشاورزان معتقدند بایستی در تمام مراحل بر اساس نیاز سنجی و مشارکت آنان در برنامه ریزی و سیاست گذاری منطقه ای حضور داشته باشند، نه در هر مرحله ای که مسئولین ذی ربط تشخیص دادند.

ایجاد انجمن های خبرگان، کشاورزان نمونه و تولید کنندگان مختلف نیز در این راستا از ویژگی دستوری در جهت افزایش آمار تشکل ها در کشور و بدون نظر خواهی از کشاورزان یا آگاهی دادن به آنها، برخوردار بوده و با وجود ثبت دفتری تشکیل بسیاری از آنها در استان ها، اما آثاری از فعالیت آنها در توسعه کشاورزی منطقه و افزایش مشارکت مردمی در برنامه ها مشاهده نمی شود.

تعاونی های جنگل نشین، یکی دیگر از طرح های شکست خورده در بخش منابع طبیعی می باشد که بجای توسعه جنگل ها، تخریب و بهره برداری بی رویه حاصل گردید و در چند تعاونی محدودی هم که تشکیل شده، اکثریت اعضا غیر جنگل نشین و شهری بودند که فقط برای سود بردن در آن عضو شده بودند.

عدم استقبال کشاورزان از طرح های آبیاری تحت فشار با وجود حمایت ۸۵ درصدی دولت، یکپارچه سازی اراضی، توسعه کشت محصولات استراتژیک، روغنی و علوفه ای، توسعه طرح های آبخیزداری و حفظ و احیا جنگل ها و مراتع با وجود سابقه بیش از بیست سال، همگی حاکی از عدم توجه به ویژگی های اساسی تشکل های کشاورزان و ایجاد خود جوش آنهاست که با دستور العمل و تعیین ضرب العجل نمی توان از مزایای این تشکل های مردمی برخوردار شد.

مقایسه ویژگی های مورد توافق با اساسنامه ، شرح وظایف و عملکرد تشکل های موجود نشان داد اکثر تشکل های موجود به علت دستوری و از بالا بودن، عدم توجه به خواست و احساس نیاز کشاورزان ، عضویت صوری کشاورزان و عدم اطلاع کشاورزان از اهداف، نقش و مسئولیت در تشکل، از اثرات قابل توجهی در جلب مشارکت مردم برای موفقیت برنامه های توسعه کشاورزی برخوردار نمی باشند.

تشکل ها از قدرت بالای چانه زنی، مشارکت در تصمیم گیریها و سیاست گذاری های بخش کشاورزی برخوردار نبوده و اکثرا وابسته به دولت بوده و مجری طرح ها و برنامه های دولتی می باشند. اعضای هیات مدیره از استقلال عمل برخوردار نبوده و تصمیم گیری های کارآفرینانه، برنامه ریزی تولید مبتنی بر شرایط منطقه و بازار و افزایش قدرت حقوقی کشاورزان عضو مشاهده نمی شود. لذا با وجود رشد کمی سازمان های کشاورزان در دهه های اخیر، آثار مورد انتظار از رهیافت سازمان کشاورزان در برنامه های توسعه کشاورزی و ایجاد تغییر و تحول در وضعیت تولید محصولات، درآمد و رفاه جامعه روستائی مشاهده نگردیده و ضروری است که در روند تشکیل، فعالیت و احیای جایگاه تشکل ها و ارتقای قدرت حقوقی و توان تصمیم گیری آنها بازنگری اساسی صورت گیرد.

پیشنهاد ها

۱- دولت به جای صرف وقت و انرژی در ایجاد دستوری تشکل ها، بودجه و برنامه کافی جهت ارتقا آگاهی کشاورزان از اهمیت ، نقش و جایگاه تشکل ها در زندگی جوامع روستائی تدارک بیند تا مردم بصورت خودجوش با احساس نیاز راسا نسبت به ایجاد تشکل ها اقدام نمایند.

۲- به منظور ترویج تشکیل این تشکلهای در جوامع روستائی کشور برنامه های ترویجی مناسب جهت آشنائی کشاورزان با چگونگی تشکیل و فعالیت سازمان کشاورزان در برخی از روستاها در استانهای مختلف بصورت پایلوت اجرا گردد و کشاورزان

- با آگاهی کامل نسبت به تاسیس سازمان کشاورزان در روستای خود اقدام نمایند و سپس اثرات و عملکرد آن مورد ارزشیابی قرار گیرد .
- ۳- برنامه‌های آموزشی ترویجی جهت ارتقای آگاهی کشاورزان از ویژگیهای سازمان کشاورزان جهت تشویق آنان به تشکیل این سازمانها و مشارکت در آنها در دستور کار ترویج قرار گیرد .
- ۴- عضویت در تشکل‌ها داوطلبانه و مشارکت در ربرنامه‌های تشکل‌ها نیز آزادانه باشد.
- ۵- دولت در قبال حمایت‌ها از تشکل‌ها، انتظار فرمان برداری و اجرای کورکورانه طرح‌ها و برنامه‌ها را نداشته و بدون چشم داشت به ارائه خدمات و حمایت‌ها بپردازد.
- ۶- با توجه به عدم تجربه فعالیت این تشکلها در کشور با شرایط جدید ، دولت تا زمان قدرت یافتن سازمانهای کشاورزان و افزایش تعداد آنها ، سیاستهای حمایتی مناسبی را تدوین و اجرا نماید تا بتدریج کشاورزان با مشاهده اثرات فعالیت این سازمانها نسبت به عضویت و یا تاسیس سازمان در روستای خود از انگیزه لازم برخوردار شوند .
- ۷- با توجه به احساس خطر از افزایش توان حقوقی کشاورزان بعنوان یک عامل بازدارنده در تسهیل فعالیت اینگونه تشکلها ، برنامه‌ریزی فرهنگی لازم جهت استفاده صحیح از این تشکلها در جهت توسعه کشاورزی و روستائی توسط واحدهای ذی‌ربط صورت گرفته و اقدامات لازم جهت روشن شدن افکار مسئولین مربوطه صورت گیرد .
- ۸- با توجه به حذف برخی ویژگیهای مهم از قبیل : عدم عضویت زنان در تشکلها ، فعالیت سیاسی ، داشتن تشکیلات کشوری ، ارتباط با تشکیلات مشابه خارجی ، استخدام کارشناس و مروج ، ارائه آموزشهای ترویجی توسط مروجین و کارشناسان تشکلها و... پژوهش مناسبی جهت بررسی عدم توافق کشاورزان در رابطه با این ویژگیها طراحی و اجرا گردد.

منابع مورد استفاده

۱. بی نام، (۱۳۸۰)، توصیه های فائو (سازماندهی گروه های کشاورزان)، ماهنامه مروج، شماره ۱۵، تهران.
۲. زمانی پور، ا. (۱۳۷۶)، ترویج کشاورزی در فرآیند توسعه، مجتمع آموزش عالی بیرجند، بیرجند.
۳. صالح نسب، غ. (۱۳۷۷)، سازمان های غیردولتی و توسعه محلی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی، وزارت جهاد سازندگی، تهران.
۴. صفی نژاد، ج. (۱۳۶۸)، بنه (نظام های زراعی سنتی در ایران)، انتشارات امیرکبیر، تهران.
۵. مرکز بین المللی حقوق مدنی، (۱۹۹۸)، رهنمودهایی برای قوانین ناظر بر سازمان های مدنی، (ترجمه) نمایندگی سازمان ملل متحد در ایران، انتشارات وزارت کشاورزی، تهران.
6. A.P.O.1999. Role of institutions in rural development(Asian Productivity Organization). Tokyo, Japan.
7. Hassan, M. Memony, Y. and A. Hamid. 1999. Return to facilitating farmer organization for distributy maintenance: Empirical results for a pilot project in Southern Panjub. The Pakistan Development Review. Vol 38, No. 3, PP; 233-268.
8. Chamala, s. and Shingi, P. M. 1997. Establishing and strengthening farmer organization. In; Improving agricultural extension: A reference manual, F.A.O. Rome.Italy.
9. F.A.O. 1994. People's participation in rural development in the Philipines. Rome. Italy.
10. Measurement validity: A shared standard for qualitative and quantitative research. American Political Science Review 95: 529-546.ch 18, 43-57.